

Кижининг тап-эриктерининг Текши Декларациязы

Генеральный Ассамблея 1948 жылдын жанар айынын 10-чы күнинде жараткан

Жартамал

Кижилик билезининг ончо турчыларынын жарамыкту, жакшы жанын, онойдо ок тен-тай ла туура салбас тап-эриктерин аяруга алганы омордын жайымынын, ак-чегининг ле текшилей амыр-энчүнинг төзөгөзи болот; кижининг тап-эригин керекке албай, кыйа көргөни шок-табаруларга экелгенин аяруга алып, ононг улам кижиликтинг агару күүн-табын ачындырат. Улуста ачык сөстинг жайымы болотон ло једикпес-тутактанг ла коркорынанг жайым жадынјүрүмди төзөгөни улустынг ичкери јүткимели деп јарлалган; кижининг тапэриги јасактынг јангыла кыйалтазы јогынанг коруларары аяруга алылар учурлу. Чокымдап айтса, кижикөмө базышка удурат туруп чыгарынынг эпаргазыла тузаланбазын; албатылар ортодогы најылык колбулардынг өзүминг јөмөоринг аяруга алып; онойдо ок Бириктирилген Нациялардынг калыктары бойынынг Уставында кижининг төс тап-эригине бүдүмјизинг јөмөгөнинг аяруга алып, үзеери кажы ла кижининг кижилик күүндү байлыгын ла эр ле эпши кижининг тен-тай тап-эриктү болорын аяруга алып, жайым айалгада социальный ичкери өзүмди ле жадын-јүрүмнинг айалгазын ондолторын јөмөор деп шүүлтеге келген; турчы-ороондор Бириктирилген Нациялардынг Организациязыла өмө-јөмө иштеери деп молјонгонын аяруга алып, јөмөлтөболуш ажыра текши тоомјыга ла кижининг тап-эриктерин ле төс жайымын буспас деп айдар керек; бу тап-эриктердинг ле жайымнынг текши учурын ондоорын аяруга алганы, бу молјуны јүрүмде толо бүдүреринде сүрекеј јаан учурлу болгонын база аяруга алып, Генеральный Ассамблея кижининг тапэриктерининг чындык Текши Декларациязын јүрүмге кийдиретен каруулу иш деп јарлап јат. Каруулу ишти бүдүрерге текши калыктар, ороондор јилбиркеп јүткиир учурлу. Кажы ла кижик, онойдо ок обществонынг кажы ла органы чындык, јүрүмдик Декларацияны аяруга алып, үредүнинг ле билгирдинг шылтузында бу тап-эриктерди ле жайымды тоорына, јеткилдеерине болужып-јөмөжөринге амадазын. Онойдо ок калыктар ла ороондор ортодо иш ажыра озочыл амадулу, текшилей жарамыкту једимге једер. Ол каруулу ишти Бириктирилген Нациялардынг Организациязынынг турчы-ороондорыннынг калыктары ортодо, онойдо ок омордынг юрисдикциязындагы јерлердеги јуртап јаткан калыктары ортодо текшилей тооп, јүрүмде кийдиреринг јеткилдеер.

1-кы тизим

Ончо улус ак-јарыкка жайым ла тен-тай тап-эриктү туулат. Омор санааукаалу ла чек күүн-тапту болуп бүткен ле бой-бойын карындаш кирези көрөр лө јүрер учурлу.

2-чи тизим

Кажы ла кижиде чындык Декларацияла јарадылган ончо тап-эриктер ле жайым болор учурлу. Мында угы, бүдүмининг өнг, бүдүми, тили, јандаган јангы, политикалык эмезе өскө көрүми, угы-төзи, социальный айалгазы, аргазы аайынча бир де аңылаш-ылгамал јок болор учурлу.

Ого үзеери кижининг јуртап јаткан јериненг камааны јогынанг политикалык тап-эрик аайынча эмезе калыктар ортодогы учуры аайынча бир де аңыланыш-башкаланыш болбос учурлу. Кижининг јаткан јери кемненг де камаанду, кемнинг де корулында, бойын бойы башкарынбай да турган болзо эмезе бойынынг

(јеринде) суверенитединде кандый бир тудулу да болгонынан камаанду болбос учурлу.

3-чи тизим

Кажы ла кижии јадын-јүрүмге, јайымга ла тагынан бойына тийерге јарабас тап-эриктү.

4-чи тизим

Кем де јалчы эмезе албанду базынчык айалгада болбос учурлу; јалчыларды садарынын эмезе јалчыланарынын, базынарынын ончо бүдүми јарадылбай јат.

5-чи тизим

Кем де кандый да кыйынга эмезе онын учурын, тоомјызын түжүрип турган кижии күүни јок базынышка алдыртпас учурлу.

6-чы тизим

Кажы ла кижии, кайда да јүрзе, онын правосубъектозын тоорына тап-эриктү.

7-чи тизим

Ончо улус јасактын алдында теп-тен, кандый ла ылгаш јогынан јасактын тен-тай корулына тап-эриктү. Ончо улус чындык Декларацияны бузуп турган кыйыкташтан тен-тай корулга тап-эриктү. Онойдо ок ондый кыйыкташка тектериштен база тап-эриктү.

8-чи тизим

Кажы ла кижии ого Конституцияла эмезе јасакла берилген төс тап-эриктери бузулган тужында ийделү, тоомјылу эл јаргыларда тап-эриктерин једимдү орныктырарга тап-эриктү.

9-чы тизим

Кемди де тууразынан олјолоорго, тударга эмезе сүрерге јарабас.

10-чы тизим

Кажы ла кижии онын тап-эриктерин ле молјуларын чокымдаарга, онойдо ок ого эдилген уголовный бурулаштын төзөгөзин чокымдаарга толо тен-тайга тайанып, онын кереги ачык-јарык айалгада көрүлзин ле јаргы ак-чек, кемнен де камаанду эмес чындык болзын деп тап-эриктү.

11-чи тизим

Кажы ла кижии шок-керек эткен деп бурулатса, онын бурузы јок деп ачык јаргыда јасактын ээжизиле јарталбаганча, ол ойдин туркунына коруланарына керектү ончо аргаларла јеткилделер деп тап-эриктү.

Кем де кандый бир керекти эткен эмезе нени де этпеген деп шылтакка тайанып, шок-керек эткен деп јаргылатпас учурлу. Шок-керекти эдер тужында национальный јасак эмезе калыктар ортодогы тап-эриктер аайынча шок керек деп чотолбогон болзо. Онойдо ок шок-керек эдилген өйдө, болгодый кезедүге көрө, кату кезедү эдилбес.

12-чи тизим

Онын тагынан ла билелик жүрүмине тууразынан кем де киришпес учурлу. Онойдо ок кем де онын айыл-журтына, корреспонденциязынын жажыдына эмезе онын ады-жолына, жүрүмине тууразынан кирижер учуры жок. Кажы ла кижини ондый табарудан, кирижеринен коруланар жасакка тап-эриктү.

13-чи тизим

Кажы ла кижини кажы ла ороон кеминде жайым жүрер ле журтап жадарга жерди талдап алар аргалу.

Кажы ла кижини кандый ла орооннон жүре берер, ол тоодо бойынын, онойдо ок бойынын ороонына бурылар тап-эриктү.

14-чи тизим

Кажы ла кижини истежүдөн улам өскө ороондо коруланар жерди бедиреер ле коруланар жерле тузаланар аргалу.

Бу тап-эрикте кандый истежү тужында тузаланарга жарабас. Качан чын ла политикалык эмес шок-кылык эмезе керектер Бириктирилген Нациялардын Организациязынын амадуларына ла ээжилерине келишпей турза.

15-чи тизим

Кажы ла кижини гражданство алар тап-эриктү.

Кандый да кижинин гражданствозын эмезе гражданствозын кубултар тап-эригин ала- көнчө айрыырга жарабас.

16-чы тизим

Эр кемине жеткен эр ле эпши улус угы-төзинен эмезе жандаган жангынан камааны жогынан айыл-журт тудуп, билелү болор тап-эриктү. Олор айыл-журтты төзөөр, журтаар ла айрылыжар тужында тен-тай тап-эрикте тузаланат.

Айыл-журт төзөп жаткан эки жаны экүлези жайым ла эптү-жөптү сөслө, күүнле биригер аргалу.

Биле общественнын төзи, төзөгөзи, ол общественнын ла государствонун жанынан корулашка тап-эриктү.

17-чи тизим

Кажы ла кижини алкы-жөөжө тагынан ээленер, эмезе өскөлөриле де кожо ээленер тап-эриктү.

Кемнин де алкы-жөөжөзин тууразынан келип айрыырга жарабас.

18-чи тизим

Кажы ла кижини жайым күүн-санаага, ак-чекке ле кудай жангына тап-эриктү; бу тап-эрикке бойынын кудай жангын эмезе көрүмин солыыры кирет, бойынын жангын жайым жандаары эмезе көрүмин тагынан бойы, эмезе өскө улусла кожо жандаары база кирет. Кудайлык чүм-жан жанжыгуларды өткүреринде тап-эриктү.

19-чы тизим

Кажы ла кижы бойында јайым көрүмдү ле оны јайым чыгара айдар тапэриктү. Ол тап-эрик аайынча бойынын көрүминен јайым тудунар ла государствонын гран-кыйузынан камааны јогынан јетирүлерди ле көрүмсанааларды кандый ла эп-сүмелерле бедиреер, алар ла таркадар тап-эриктү.

20-чи тизим

Кажы ла кижы амыр-энчү јуундарга ла ассоциацияларга кирер јайым тап-эриктү.

Кемди де кандый бир ассоциацияга албан күчле кийдирилер аргазы јок.

21-чи тизим

Кажы ла кижы ороонды башкарарында чике эмезе јайым талдап алган чыгартулу улус ажыра туружар тап-эриктү.

Кажы ла кижы бойынын ороонында госслужбага тенг-тай кирер тапэриктү.

Башкарунын јангынын төзөгөзинде эл-јоннын күүн-табы болор учурлу; ол күүн-тап аңылу ойдин бажында өдүп турган ак-чек талдаштарда көрүлер учурлу. Ол талдаштар текши ле тенг-тай талдаачы тап-эрикле өдөр учурлу. Јажытту үнберишле эмезе јайым үнберишти јеткилдеечи өскө дө бүдүмле өткүрилзин.

22-чи тизим

Кажы ла кижы общественнын турчызы, айдарда, ол социальный јеткилдешке, јайым өзүмге тап-эриктү. Ол экономикалык, социальный ла культурный бөлүктерде национальный эп-аргалар ла калыктар ортодо өмө-јөмө иш, онойдо ок кажы ла орооннын сайламазы ла аргалары ажыра ичкери өзөр тап-эриктү.

23-чи тизим

Кажы ла кижы ишке, ишти јайым талдаарына, иште ак-чек ле јарамыкту айалгага, иштеер јери јок айалгадан корулалар тап-эриктү.

Кажы ла кижы кандый да кыйыкташ јогынан тенг-тай иш учун тенг-тай ишјалду болор тап-эриктү.

Кажы ла кижы јолду кайралга тап-эриктү. Онызы кижиге керектү јадын-јүрүмге ле билезине јарамыкту јадынды јеткилдеер учурлу. Керек тужында, өскө дө социальный јеткилдешле үзеери јеткилделер.

Кажы ла кижы профсоюзный биригүни төзөөр лө профсоюзтарга бойынын јилбүлерин корыыр амадула кирер тап-эриктү.

24-чи тизим

Кажы ла кижы амыраарга ла бош өйгө тап-эриктү. Онойдо ок иштеер күнди керектү кеминде тузаланары ла төлөлип турган јанжыккан амыралта (отпуск) керегинде тап-эрик база кирет.

25-чи тизим

Кажы ла кижы јүрүмдик кеми бийик болорына тап-эриктү. Курсактамагы, кийим-тудумы, айыл-јурты, медициналык јеткидежи, керектү соцјеткилдеш су-кадыкты,

јадын-јүрүмди керектү кеминде, некелтелерге келиштире болор учурлу. Иш жок артса, оору-јобол болзо, кенек артса, жагыскан артса, карыыр жажы јетсе эмезе онын бойынанг камааны жок күч айалга боло берзе, кажы ла кижиге тап-эриктү.

Энелик ле оогош балдар аңылу болушта ла кичеемелге тап-эрик берет. Ончо балдар биледе, онойдо ок биледе эмес те айалгада чыккан болзо, ончозы тенг-тай социальный корулашла тузаланар учурлу.

26-чы тизим

Кажы ла кижиге үредүге тап-эриктү. Үредүлик акча төлөбөзине болор учурлу. Анчада ла баштамы ла текши үредүлик. Баштамы үредүлик кыйалтазы јогынанг болор учурлу. Технический ле профессиональный үредү ончозына јарамыкту болор учурлу. Кажы ла кижининг аргаларына тайанып, бийик үредү база ончозына јолду болор керек.

Үредүлик кижининг ичкери өзүмине ууламјылу болор учурлу. Кижининг тап-эриктерине ле јайымынынг төс ууламјыларын элбедерине ууландырылар учурлу. Үредүни калыктар ортодо тоомјыга, најылыкка, текши тил табарына јолду болор учурлу. Угы-төзи ле јандаган јандары аайынча бөлүктөр ортодо ондомолды јөмөөр. Амыр-энчүни јөмөөри аайынча Бириктирилген Нациялардын Биригүзининг өткүрип турган ижин јөмөөр учурлу.

Ада-энелер оогош балдарына үредүликтинг бүдүмин талдаарында тап-эриктү.

27-чи тизим

Кажы ла кижиге общественнынг культурный јүрүминде эрчимдү туружар тап-эриктү. Кеендикле таныжар, билим өзүмде туружар, турулталарыла тузаланар аргалу.

Кажы ла кижиге онынг көгүс байлыгын, ар-јөөжөлик јилбүлерин корыыр тап-эриктү. Билим, литературалык эмезе художественный иштинг авторы болзо, ол тап-эриктү болор учурлу.

28-чи тизим

Кажы лакижиге социальный ла калык ортодогы ээжи-аайга тап-эриктү. Мында чындык Декларацияда јарадылган тап-эриктер ле јайым бүткүлинче бүдер аргалу.

29-чы тизим

Кажы ла кижиге общественнынг алдында молјлу. Шак ла мында кижининг толо ло јайым ичкери өзүми болор аргалу.

Кажы ла кижиге бойынынг тап-эриктерин ле јайымын јүрүмде кийдирип тура, јасакла јарадылган тудуларды буспас учурлу. Өскө улустын тап-эриктерин, јайымын тооп, баалап, демократиялык общественнынг текши некелтезин, ээжизин буспас учурлу.

Бу тап-эриктерди ле јайымды кийдирип, ол онойдо ок Бириктирилген Нациялардын Биригүзининг ээжилерине, некелтелерине ол удур болбос учурлу.

30-чы тизим

Чындык Декларацияда јарадылганын кандый бир ороонго, бир бөлүк улуска эмезе таңынан улуска кандый бир иш эдерге эмезе кандый бир керекти эдерге, чындык Декларацияда јарадылган тап-эрикти ле јайымды јоголторго ууландырылган деп ондоорго јарабас.